

Metsa kui elukeskkonna ja pärandkultuuri vähene teadvustamine

Metsa kui elukeskkonna ja metsa pärandkultuuri vähene teadvustamine		
Probleemid	<ul style="list-style-type: none"> • Metsa ei käsitleta inimeste ruumilise elukeskkonnana • Raielankide suuruse, kuju ja maastikulise paigutuse kontrollimatus • Puudub riiklikult tunnustatud ülevaade säilinud ajalooliste looduslike pühapaikade hulgast ja asukohtadest, mistõttu need võivad teadmatusest metsamajandamise tulemusena hävida • Üldharidussüsteemis ei käsitleta piisavalt tarbimise keskkonnamõju teemat, metsamajandust, sellega seotud tegevusvaldkondi (jahindus, looduskaitse), looduskultuuri ning puidukasutust • Metsades leiduva pärandkultuuri säilimine ei ole piisavalt tagatud • Eesti rahvusparkide metsa majandamist reguleerides ei arvestata piisavalt loodusel põhineva turismi ning rekreatsiooni potentsiaali ning vajadusi • Metsade prügistamine ja risustamine tekitab lisaks visuaalsele reostusele, jäätmete kõrvaldamiskulule, eluslooduse kahjustamisele, pinna- ja veereostuse ohule mh metsapõlengu ohu (puistu hävimisega kaasnev majanduskahju) • Metsa kultuurilise funktsiooni ebapiisav uuritus. Puudub kaasaegne põhjalik eestimaalaste loodustunnetuse uuring, mis aitaks lahti mõtestada looduse tähendust rahvuslikus identiteediloomes • Ebapiisav loodushoidlike tavade ning metsaga seotud Eesti rahvakultuuri traditsioonide õpetamine koolides • Looduslikud pühapaigad kõnetaksid tänapäeva kultuuris rohkem inimesi, kui neid tõlgendada läbi metsa ja tervise omavaheliste suhete aspekti • Looduse ja kultuuritraditsioonidega seotud huvihariduse ja huvitegevuse vähene tähtsustamine ja toetamine KOV tasandil • Eesti nüüdisarhitektuuris kasutatakse puitmaterjali liiga vähe. • Eestis antav metsanduslik kõrgharidus ei hõlma piisavalt ökoloogilisi ja loodusväärtusi • Kehtestatavad looduskaitse piirangud ei arvesta alati kehtivaid valla üldplaneeringuid 	
	Ettepanek	Kuidas lahendab
1	Metsa majandamise planeerimisel metsa kui elukeskkonnaga: <ul style="list-style-type: none"> - arvestamiseks kasutada kohalikul tasemel planeerimisvõimalusi (üldplaneeringud, sh KAH alade käsitlemine planeeringutes) - arvestamiseks seada rohkem piiranguid metsa majandamisele (sh läbi planeeringute ja kompensatsioonimehhanismide, lageraiete kooskõlastamiskohustus) - arvestamiseks võtta arvesse maastikulist aspekti ja metsa väärtuse tõstmise võimalusi eeskätt riigimetsa raiel ja kõrgendatud avaliku huviga aladel, samuti teavitada naabrit planeeritavast raiest (raiete hajutamine, maastikuarhitektide kasutamine, varjualuste ja matkaradade planeerimine) - ei ole võimalik arvestada (inimeste jaoks erinev, raieid planeeritakse metsa seisundist tulenevalt) või arvestamiseks tuleb osta isiklik metsa 	
Asko Lõhmus	Eesti Inimarengu Aruanne 2019 („Avalik ruum ja demokraatia“) toob esiplaanile looduslad elukeskkonna osana, nende seisundi, kasutamise ja selle üle otsustamise. Kohalike kogukondade huvid peavad ajakohasena kajastuma üldplaneeringus. Seega tuleb parandada üldplaneeringute tõhusust metsa hõlmava elukeskkonna säilitamisel,	See ei pruugi tähendada üksnes lageraiete keelamist, vaid ka paremat sobitamist maastiku ja kohaliku kogukonna liikumisteedega (nt maasikavälud). Soosida tuleks linnametsade (nn. roheline vööndi metsade) staatuse ennistamist. Erijuhtudel võiks just asulate ümber kaaluda maadevahetusi

	ilmselt niihästi kaasamisprotsesside kui ka jõustamise osas.	riigi/munitsipaalomandi kasuks (vt Ü.4.1).
Asko Lõhmus	Tegelikult on Eestis vaja tegeleda riikliku ruumiloome poliitika kontekstis üldplaneeringute funktsioonidega üleüldse (vt ka K.6.2). Üldplaneeringute positsioon on Eestis nõrgenenud, võrreldes valdkondlike poliitikatega, s.t see ei ole metsanduse ja looduskaitse spetsiifiline probleem, vaid laieneb ka kõigile majandus-, maapõue-, energeetika- jne valdkondadele. Seega MAKis oleks võimalik käsitleda konkreetsemaid, riiklikult olulisi juhtumeid. Mis need võiksid olla?	Seda probleemi (kehtestatavad looduskaitse piirangud ei arvesta alati kehtivaid valla üldplaneeringuid) ei saa lahendada MAKis printsiibi pinnalt, kirjeldus on liiga üldine.
KeM	Kohalike omavalituste üldplaneeringud , mis arvestavad nii metsamajanduse kui ka kohalike elanike soovidega.	Üldplaneeringuga seatud alad, mis on teatud piirangutega, mis ka kompenseeritakse kohaliku omavalituse poolt.
Metsakogu	Kõik erinevad infokihid (rohealad (Metsaseadus §42 lg 3 abil määratud), looduslikud pühapaigad, planeeringud jne) peavad olema ühes rakenduses . Kaarte tuleb pidevalt uuendada (34/40)	
Eesti Plane	KAH metsade määramine võiks toimuda ka läbi planeeringu , mis vajab vastava volitusnormi andmist.	
EMA	Keskkonnamõju hindamisele tuleb lisada ka ruumilise mõju hindamine .	
EMA	Planeeringutele tuleb anda voli määrata metsanduslikke piiranguid ja kohustus raied kohaliku omavalitsusüksusega kooskõlastada .	
Metsakog	Kindlustada seadusega metsa kui maastiku säilimine kogukonna jaoks ka hajaasustuse tingimustes (17/40)	
EMA	Välja tuleb töötada ökosüsteemi teenused (sh kompensatsioonimeetmed) , mis motiveeriksid omanikke metsa ruumilise elukeskkonnana säilitama.	
EMA	Tuleb liikuda kompensatsiooni mehhanismi loomise poole, millest võiks saada ühiskondlik kokkulepe .	
EMA	Hajatalude puhul tuleb 200-500 m raadiuses kasutada püsimeetsanduse võtteid , mis tagaks kodumetsa säilimise kaitsemetsana (kodumets on pärandkultuuri objekt).	

Asko Lõhmus	Lageraieteatiste puhul on vaja kooskõlastusmehhanismi, arvestab kohalikku huvi;	väljaspool riiklikke meetmeid loovad selleks aluse ka üldised sertimispõhimõtted, ehkki Eesti FSC nõuetesse pole neid viidud. Riigimetsas on võimalik kiiresti sätestada nõue nt 200 m ulatuses elumajast tehtava raie puhul majaomaniku nõusolekuks; kui seda ei saada, siis jääb võimalus majandada metsa püsimetsana. Püsimetsanduse meetme üks ruumiline rakendus ongi eelistatud kasutamine inimasulate ümber.
KeM	Riigimetsas kõrgendatud avaliku huviga (KAH) alade metsade majandamisjuhiste ja -kavade koostamine kohalikke kogukondi kaasates.	Valides sobivaim raieviisi, KAH aladel lageraie langi suuruse reguleerimine ja maastikus hajusalt planeerimine, uuenemistingimuste täpsustamine esteetilisest, maastikulisest ja ökoloogilisest vajadusest lähtuvalt.
KeM	Maastikulise aspekti arvestamine metsamajandamise planeerimisel.	Raiete hajutamise kaudu, nt riigimetsas raiete planeerimine, erametsas langipindala ja uuenemise kriteeriumite üle vaatamise kaudu, lageraie alternatiivide kasutamine jms.
KuM	Probleemi lahendamisse tuleb kaasata ka maastikuarhitektid ning metsaraiete puhul kasutada maastikuarhitektuuri võimalusi.	K.6.3: Probleemi "Raielankide suuruse, kuju ja maastikulise paigutuse kontrollimatus" lahendusettepanek. Säilib asulaid ümbritsevates metsades looduslik ilme.
KuM	Hea tulemuse saavutamiseks tuleks läbi viia väärtus- ja kvaliteedipõhiseid hankeid, innovatsioonihankeid ja ideevõistlusi (planeerimis- ja ehitustegevuses läbivalt).	Probleemi „Metsa ei käsitleta inimeste ruumilise elukeskkonnana“ lahendusettepanek. Metsa kui looduskeskkonda saab vääristada kvaliteetse arhitektuuri ja disainiga (näiteks RMK radade ja varjualuste võrgustik jne).
EMA	Ennetavat mõju avaldab piirinaabri teavitus metsateatise menetlusest, millest võiks saada hea tava. See puudutab nii kõrgendatud avaliku huviga alade majandamise juhised kui üksiktalude raie-eelset teavitust.	
KeM	Peale metsateatisele lubava vastuse saamist naaberkinnistu omaniku teavitamine	Omanike vaheline suhtlus, võimalused läbirääkimisteks ning raie mitte tegemiseks.
EEML	Inimeste huvid metsa kui elukeskkonna vastu on erinevad. Eestis on metsaomandi ning metsaga seotud töökohtadega seotud hinnanguliselt 10% elanikkonnast, see tähendab, et 90 % elanikest ei ole otseselt seotud metsa puiduliste väärtustega ning on huvitatud kas korilusest, rekreatsioonist, sportimisest, maastikuilmest jne. Erinevate huvigruppide jaoks on metsa mõiste	Lahenduseks on keskkonnalise teadlikkuse tõstmine erinevates suundades ning tegevuste planeerimisel erinevate huvidega arvestamine.

	varieeruv ja kõigi jaoks metsa sarnase ruumilise elukeskkonnana käsitlemine ei ole võimalik.	
EMPL	Metsa uuendamine on loomulik metsakasvatuse osa mida ei pea administratiivselt üle reguleerima.	Probleemi „Raielankide suuruse, kuju ja maastikulise paigutuse kontrollimatus“ juurde.
EEML	Metsade majandamine sõltub metsade seisundist ja raiete planeerimine on sellest üks osa. Raielankide paigutuse kitsendused määrab metsaseadus.	
EMPL	Metsa uuendamine on loomulik metsakasvatuse osa mida ei pea administratiivselt üle reguleerima.	Probleemi „Raielankide suuruse, kuju ja maastikulise paigutuse kontrollimatus“ juurde.
Metsa kogu	Propageerida inimesi metsa ostma , et nad saaksid seda endale kujundada (25/40)	
2	Kaitstavate alade piiranguvööndites lubatakse metsa kasutada: <ul style="list-style-type: none"> - arvestades kaitse-eesmärkidega - arvestades tasakaalustatult kohaliku kogukonna ja turismi vajadustega - nii, et keelatakse lageraied või üldse raied peale erandkorras raiete 	
KeM	Kaitstavatel aladel korraldatakse külastust ja loodusväärtuste tutvustamist arvestades alal leiduvaid väärtuseid ja kaitse-eesmärke.	
EEML	Rahvusparkide tegevuste planeerimisel peab püüdma tasakaalustatud eesmärkide poole, turism on igati tervitatav, samas peab olema eesmärgiks ka kohalikule kogukonnale püsijäämiseks võimaluste andmine.	
KeM	Kaitse-eeskirjade koostamisel suurem koostöö kohalike omavalitsustega.	Läbi suurema selgitustöö kaitse-eeskirjade menetlemise käigus.
Metsakogu	Looduskaitsealal piirata raiet arvestades kultuurilist ja elukeskkonnalist väärtust. Mitte kasutada rasketehnikat (22/40)	
Asko Lõhmus	Probleem ei ole korralikult läbi töötatud. Küsimus paistab olevat peamiselt piiranguvööndi metsade majandamises püsimeetsana või, teisipidi öeldes, selles, et lageraied kaitsealadel kahjustavad turismipotentsiaali. Kui nii, siis vaja lahendada piiranguvööndi metsade majandamisjuhiste kaudu, mida on niikuinii vaja looduskaitse eesmärkide jaoks. Turismipotentsiaali hoidmine võiks hõlmata ka laiemat tööd kogukondadega ja üldplaneeringute kaudu, vt K.6.2.	

EMA	<p>Looduskaitsealade majandamine peaks olema minimaalne, täites eelkõige kohalike elanike küttepuiduvajadust või asustuse lähedal olevate ohtlikuks muutunud puude raiumise võimaldamist. Ka tuleks kontrollida praeguse majandamispraktika vastavust Euroopa Liidu linnu- ja loodusdirektiivile.</p>	<p>Rahvusparkide ja looduskaitsealade metsade majandamist arvestades tuleks mõista, et neil on loodussäästlikus ökoturismisektoris hoopis suurem majanduslik ja tööhõiveline potentsiaal kui looduskaitsealadelt saadavas puidus. Ühtlasi on niimoodi tunduvat hõlpsam hoida metsade ökoloogilisi, kultuurilisi ja sotsiaalseid väärtuseid.</p>
3	<p>Metsandusliku ja metsadega seotud teemadel hariduse täiendamine teemadel:</p> <ul style="list-style-type: none"> - puidukasutus, - tarbimise keskkonnamõju, asendustooted - metsa majandamine, - ökoloogia, - looduskaitse, - ohutus metsas - jahindus, - ruumiõpe - erinevad valdkonnad lõimitult metsandusega ning hariduse edendamine läbi: - üldhariduskoolide õppekavade täiendamise ja/või õpetajate ja keskkonnahariduse spetsialistide täiendõppe - vajalike õppematerjalide koostamise - huvitegevuse arendamise (keskkonnahariduskeskused, kohalike omavalitsuste huviharidus, sh koolimetskonnad, kooliprojektide toetamine, linnades looduses viibimise võimalused) 	
Eesti Metsatöötajate Ametiühing	<p>Koostöös haridusministeeriumiga vaadatakse üle ja täiendatakse 2022. aastaks üldharidusprogrammi metsanduse osa. Haridusprogrammi metsandusosa uuendamisse kaasatakse nii metsamajandajate, metsatööstuste, jahinduse, ökoloogide kui ka kultuuri esindajad</p>	<p>Praeguses kooliharidussüsteemis on paljuski metsandust ja puidutööstust käsitletud seoses probleemidega, peamiselt keskkonnaprobleemidega. Näiteks: Gümnaasiumis teemad - Loodusvarade majandamine ja keskkonnaprobleemid, „Metsamajandus ja -tööstus ning keskkonnaprobleemid“. Samas pole piisavalt rõhutatud metsa positiivset mõju majandusele, tööhõivele, puhkuseveetmisele ja puidule kui taastuvale loodusvarale. Seepärast võiks haridusprogrammi uuendamise juures olla ka erinevate huvide esindajad.</p>
EEML	<p>Üldharidussüsteemi õppekavasid tuleb täiustada metsamajanduse võimaluste käsitlemisega. Metsanduses on üldlevinud metsana käsitleda maad kus kasvavad puutaimed, samas on osade inimeste jaoks metsa mõiste seotud puude kõrguse ja vanusega, näiteks noort metsa käsitletakse halvustavalt võsana andmata endale aru, et enamus metsi on kord võsa olnud.</p>	<p>Lahenduseks on keskkonnalase teadlikkuse tõstmine erinevates suundades ning tegevuste planeerimisel erinevate huvidega arvestamine.</p>

EMPL	Analüüsida kõrghariduse teemat laiemalt, sealhulgas ökoloogide õpetamise osakaalu võrreldes naaberriikidega aga samuti ühiskonna vajaduste ja võimalustega.	Probleemi „Eestis antav metsanduslik kõrgharidus ei hõlma piisavalt ökoloogilisi ja loodusväärtusi,“ ettepanek
SiM	Üldharidussüsteemis keskkonnamõjude käsitlemisel ohutusalase teabe andmine, metsatulekahjude keskkonnamõju mõtestamine. Metsade prügistamise ja metsapõlengu ohu seoste käsitlemine.	
KuM	Üldhariduskoolis peaks pakkuma ruumihariduse baastadmisi. Selleks tuleks ruumiõpetus siduda erinevate ainetega ja võtta gümnaasiumidele väljatöötatud "Arhitektuur ja elukeskkond" valikaine laialdasemalt kasutusse.	Ruumiharidus õpetab ruumi märkama, elukeskkonda väärtustama, keskkonna kujundamises kaasa rääkima ning teadlikke ja tarku ruumiotsuseid tegema.
EMPL	Täiendada on vaja üldharidussüsteemi õppekavasid metsamajanduse ja puidukasutusega seotud teemadega, samuti tõsta teadlikkust tarbimise keskkonnamõjust ning võimalikest asendustoodetest. Täiendkoolitada õpetajaid ja juhendajaid.	Vaja on tõsta arusaamist kaasaegsest metsamajandusest ja puidutööstusest ning nende rollist majanduses tervikuna
Eesti Metsaselts	Üldhariduskoolide õppekavadesse senisest enam sisse tuua metsanduse- ja puiduga seonduvat temaatikat, õpetajatele spetsiaalsete metsandusalaste koolituste korraldamine, metsandust seletavate õppematerjalide väljatöötamine, metsaomanike teadlikkuse tõstmine jne	Puidu kui keskkonnasõbraliku ehitusmaterjali propageerimine.
Asko Lõhmus	Tegemist on EMÜ otsustusvaldkonnaga. Kuna nad on väljendanud seisukohta, et ökoloogilised ja loodusväärtused on metsandusega seotud õppekavades piisavas mahus ja kvaliteedis, siis järelikult lahendust ei ole. Oleksin pakkunud ülikoolidevahelisi koostöövorme, aga edu EMÜ kolleegidele!	
KeM	Metsanduslike õppematerjalide väljatöötamine ja koolidele ning keskkonnahariduskeskustele kättesaadavaks tegemine. Õppematerjalid ja -vahendid peaksid olema nii füüsilised kui ka digitaalsed.	Olemas õppematerjalid.
KeM	Õpetajate (nii klassiõpetajad kui ka aineõpetajad) ja keskkonnahariduskeskuste spetsialistide metsandust tutvustavate praktiliste täienduskoolituste korraldamine.	Koolitamine ning teadlikkuse tõstmine.

KeM	Teadlikkuse tõstmine ökoloogia seostest teiste eluvaldkondadega.	Hariduses ei vaadelda teemasid ainult kitsaste valdkondade lõikes vaid osatakse näha ka seoseid ning vastasmõjusid.
Asko Lõhmus	Päris raske on aru saada, millised konkreetset takistused metsanduse paremaks käsitlemiseks üldhariduses ikkagi on. Riigi võimuses on esmajoones tellida õppematerjale või soosida muul viisil nende loomist.	Vajalik oleks koostööpartner näiteks erialaorganisatsiooni näol. Oluline, et üldharidusõppes ei hakataks tegelema propagandaga. Kirjeldusest jääb mulje, nagu eesmärk oleks siluda metsanduse siseseid vastuolusid, aga aus on just neid vastuolusid käsitleda. Hariduse eesmärk ei ole pakkuda valmis lahendusi, vaid õpetada inimesi vastuolulises maailmas orienteeruma. Probleemikirjelduses on märgitud „hea tava“ formuleerimist, mida toetan. Suurimad ohud ei paista mitte RMK majandataval, vaid füüsilistelt isikutelt firmadele müüdüd metsamaal.
KeM	Keskkonnahariduskeskuste metsanduslike aktiivõppeprogrammide arendus erinevatele kooliastmetele. Oluline on lõimida metsandus ning selle ökoloogiline, majanduslik ja (pärand)kultuuriline tähtsus erinevate õppeainetega nt matemaatika, keeleõpe, ajalugu jne.	
EMA	Seetõttu tuleks nii kohalikke omavalitsusi kui huvihariduse sihtrühmasid (lapsed ja lapsevanemad) rohkem teavitada loodushariduse erinevatest võimalustest. Tuleks soodustada KOV-I huvihariduse rahade suunamist rohkem ka loodusharidusega seotud huviringidesse. Kaaluda tuleks ka koolimetskondade taastamist.	Hetkel kasutatakse kohalikku omavalitsusse suunatud huvihariduse rahad ära põhiliselt kahes valdkonnas (sport ja robotika) ning huvi loodusharidusega seotud huviringide loomise vastu on kesine.
Mets akog	Lihtsustada koolide jaoks metsaga seotud hariduslike projektide jaoks raha taotlemist (38/40)	
Asko Lõhmus	Mulle on jäänud mulje, et loodusega seotud huvihariduse edendamiseks on KIKist palju raha küsitud ja ka saadud, kuidas sellega on? Lisaks: probleemikirjelduses mainitud spordirahastust peaks saama hästi ühendada ka looduses viibimisega (sportimine looduses). Minu meelest on probleemi juured selles, et ebapiisavalt on atraktiivseid ja funktsionaalselt läbi mõeldud looduses viibimise võimalusi (sh linnades) ja samuti pole kogukondades loodusetundjaid, kes huvitegevust korraldaksid. Nende alusprobleemidega otse tegelemine on	

	keeruline, pigem on lahendused pikaajalised ja seotud mh probleemipüstitustega K.6.2, K.6.6 ja K.6.27.	
4	Metsade prügistamine vähendamiseks:	
	<ul style="list-style-type: none"> - tõsta inimeste teadlikkust (sh üldharidussüsteemis, lastele kohustuste panemine) - arendada prügivedamise ja pakendite süsteemi - piirata metsadele juurdepääsu 	
KeM	Inimeste teadlikkuse tõstmine metsade prügistamise kahjulikkusest.	Erinevate programmidega selgitatakse prügistamise ohte.
SIM	Üldharidussüsteemis keskkonnamõjude käsitlemisel ohutusalase teabe andmine, metsatulekahjude keskkonnamõju mõtestamine. Metsade prügistamise ja metsapõlengu ohu seoste käsitlemine.	
Metsa kogu	Lapsed panna kohustuslikus korras metsa koristama (14/40)	
Mets akog	Arendada töökasvatust nt metsaistutust, prügikoristust (34/40)	
Mets akog	Pandipakendite süsteemi tuleb laiendada kõigile pakenditele, olmevahenditele ja riistele (18/40)	
Metsa kogu	Riik võiks pakkuda tasuta prügivedu (18/40)	
Asko Lõhmu	Prügistamise eest karistuste oluline karmistamine.	
EMPL	Vajadusel piirata metsadele ligipääsu	Probleemi „Metsade prügistamine ja risustamine tekitab lisaks visuaalsele reostusele, jäätmete kõrvaldamiskulule, eluslooduse kahjustamisele, pinna- ja veereostuse ohule mh metsapõlengu ohu (puistu hävimisega kaasnev majanduskahju)“ ettepanek.
5	Looduslike pühapaikade säilitamine	
	<ul style="list-style-type: none"> - läbi jätkuva inventeerimise (KuM arengukava, kohalike kogukondade kaasamine) ja vajadusel kaitse tagamise (sh kompensatsioon vm toetused) - teavitamise (sh haridus, õppematerjalid, koolimetskonnad jm) 	
Metsakogu	Tuleb lõpuni viia riiklikult rahastatav looduslike pühapaikade kaardistamine (33/40)	
Metsa kogu	Tuleb lõpuni viia riiklikult rahastatav looduslike pühapaikade kaardistamine aastaks 2022 (17/40)	

Metsakog	Läbi vaadata kohalike pühapaikade kaitsevööndid (allikate puhul ei piisa 50 meetrist). (22/40)	
Metsakog	Tuleb kokku leppida kriteeriumides , mille alusel paik pühapaigaks nimetada (34/40)	
KeM	KuM-iga koostöös riikliku looduslike pühapaikade arengukava eesmärkide elluviimine, mille käigus inventeeritakse säilinud ajaloolised looduslikud pühapaigad . Inimeste teadlikkuse tõstmine looduslike pühapaikade ning nende tähtsuse osas.	Ajaloolised looduslikud pühapaigad on inventeeritud ning inimesed on nende olemasolust teadlikud.
EMPL	Kasutada Muinsuskaitseameti kompetentsi kaitstavate väärtuste kvaliteedi ja usaldusvääruse tagamiseks . Looduslikke pühapaikaid ei tohi muuta teatud huvigruppide nn "metsakaitsemise" vahendiks mille abil saada võimalikult suurele alale piiranguid. See vähendab usaldusväärust mõistliku ja vajaliku tegevuse osas pühapaikade säilitamisel.	
EMA	Tuleb võimalikult kiiresti alustada järelejäänud looduslike pühapaikade inventeerimist ja võimalusel kaitse alla võtmist .	Kaitse alla võtmine peaks Riigimetsa Majandamise Keskuse maadel olema prioriteetsele kohale seatud . Erametsade puhul tuleks metsaomanikke pühapaikade osas teavitada ja võimalusel saavutada maaomanikega kokkuleppeid pühapaikade hoidmise ja "kasutamise" (ehk inimestele ligipääsu võimaldamise) osas. Vajadusel tuleks seadusandlikult võimaldada mälestisteks tunnistatud looduslike pühapaikade omanikele majandustegevuse piiramisest tuleneva saamata jäänud tulu kompanseerimist .
Asko Lõhmus	1) Inventuuriga katmata alad – selline inventuur on kultuuripärandi mõttes selgelt prioriteetne ja vahendid tuleks leida; 2) riigi selgitusest on võimalik välja lugeda, et paljudel juhtidel on alginfo juba olemas, aga probleem on välispiiride ja piirangute seadmises .	Piiritlemise probleemid peaksid olema ametkondlikult operatiivselt lahendatavad, nii et jääb mulje, et tegu on mingi varjatud suurema probleemiga. Näiteks küsimusega, kui paljusid ajaloolisi looduslikke pühapaiku peaks säilitama? Kui sellised konfliktset küsimused on õhus, siis tuleb need lahendada eri osapoolte koostöövormi kaudu , mille esmaseks initsiaatoriks võiks ideaalis olla akadeemiline asutus vm tunnustatud osapool (toetun kogemuslikule analoogiale nn metsisekonsortsiumiga).
Maav	Niisiis oleks mõistlik koostada mõlemad arengukavad kooskõlastatult ning	Alajaotuses „seosed teiste arengukavadega“ peab märkima seose

	<p>pöörduda ses küsimuse Kultuuriministeeriumi poole. Peame vajalikuks lisada arengukavasse viide juhendile „Looduslikud pühapaigad. Juhend kaitsealade valitsejatele“ (2008)ⁱ.</p>	<p>looduslike pühapaikade arengukavaga. Kuigi praegu kehtiv arengukavaⁱⁱ on seadnud alaeesmärgiks, et 2020. aastaks on Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad inventeeritud, ei ole selle saavutamine realistlik, arvestades juba tehtud tööd ja selle jätkamise nii finantsilisi võimalusi kui kasutada olevat inimressurssi.</p>
<p>Maavalla Koda</p>	<p>Arengukava peab seadma eesmärgiks, et ükski raielank ei hõlmaks ühtki looduslikku pühapaika. Selle leevendamiseks tuleks moodustada fond, millest omanikud metsaomandiga nt alla 200 hektari saaksid raie hinnanguliselt puudujääva osa eest kompensatsiooni taotleda.</p>	<p>Et enamik pühapaiku on praeguseks inventeerimata, tuleks enne raieloa andmist inventeerimata piirkondadesse tellida erakordne inventeerimine pädevalt asutuselt ja planeerida selleks erakorraline rahastamine. On üsna selge, et RMK-le ja suuremaile metsafirmadele ei kujuta endast pühapaikade raielangist väljaarvamine eriti märgatavat kahju, küll aga mittetööstuslikele erametsaomanikele.</p>
<p>Asko Lõhmus</p>	<p>Teine küsimus on, kas looduslike pühapaikade funktsioon võiks tänapäeval hõlmata looduspuhkust, mis motiveeriks neid hoidma. Arvan, et selline ühendamine on osaliselt võimalik, aga sisuliselt tuleb selleks pühapaigad ilmselt vormistada mingit tüüpi kaitsealadeks (vt ka K.6.5 probleemikirjeldust). Kui nende kasutuskitsendused seada ainult üldplaneeringuga, siis need ei pruugi toimida. Võiks teha pilootprojekti, mille käigus nii pühapaikade kui rahvatervise eksperdid planeeriksid kümme-kond prioriteetset ja seni kaitsmata pühapaika sellise ühendfunktsiooni alusel. Üldiselt arvan, et see on pikaajalise tegevuse suund, mis ei aita lahendada hetkel kõige teravamaid probleeme pühapaikade mitteteadmise ja raiega (K.6.5., K.6.18).</p>	<p>Probleemi K.6.28 „Looduslikud pühapaigad kõnetaksid tänapäeva kultuuris rohkem inimesi, kui neid tõlgendada läbi metsa ja tervise omavaheliste suhete aspekti“ ettepanek. Probleemikirjelduses on koos kaks eri aspekti. Põhimõttelisemale vastaks see, kui</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) looduskeskkonda, sh metsa, kajastaksid ja arvestaksid tervise, sh rahvatervise riiklikud arengu- ja tegevuskavad. Täiesti arusaamatu näiteks, miks see aspekt puudub näiteks Eesti vaimse tervise strateegiast; 2) Keskkonnaministeeriumis võiks töötada inimene, kelle ülesanne on jälgida, koordineerida ja edendada looduskeskkonna ja inimeste heaolu ruumiseoseid - need on ju väga ulatuslikud, alates linnade rohealadest ja lõpetades küsimustega kaitsealade külastusviisidest; 3) kohalikul tasemel rahvatervise programmides tuleb asjaomased isikud kokku viia, selleks ei paista inimestevahelise suhtlemise tasemel olema mingit takistust, küsimus on teadvustamises; 4) oluline kaudne faktor on see, et inimestel üldse säiliks maakodu või mets, kuhu minna. Mis seostub jällegi

		kodukohta ruumiplaneeringute ja miljööväärtusega (K.6.2, K.6.3).
EEML	Igasugune kultuuripärand väärib säilitamist, kas kultuuripärandi säilitamiseks metsas on ainuõigeks teeks seniste tegevuste (mis on kultuuripärandi säilitanud!) piiramine , on kaheldav.	Pühapaigad
Metsa kogu	FSC sertifikaadiga metsamajandajad peavad looduslikud pühapaigad säilitama (16/40)	
Maavalla Koda	Arengukava peab seadma eesmärgiks riigi koostöö rahvusvahelise FSC ja selle Eesti haru Hea Metsanduse Kojaga ning selleks vajalike mehhanismide väljatöötamise.	
Metsakogu	Metsa ülestöötajatel kohustus teavitada leitud pärandkultuuri objektidest (29/40)	
EMA	Tuleb tegeleda senisest enam looduslike pühapaikade kui erakordse kultuuripärandi tutvustamisega, loodusemetsa ja majandusemetsa võrdlevate materjalide jagamisega, samuti püsimeetsanduse ja intensiivmetsanduse erinevuste tutvustamisega. Looduslike pühapaikade (taas)populariseerimisel tuleks keskenduda ka kultuurilisele ja (rahva)meditsiinilisele aspektile, selgitades eriliste looduslike paikade põlvkondlikult pärandatavat kogukondlikku hoidmise tava kui arusaamist, et looduskeskkonna hoidmine aitab hoida ka inimest (nii, nagu pühapaikasid, peaks inimene hoidma ka iseennast ja oma keha). Probleem lahendatav õpetajate täiendkoolitustega, õppemetoodiliste materjalide koostamisega, õppekavade täiendamisega, huviringide ja huvitegevuste läbiviimisega, õuesõppega, koolimetskondade loomisega, kultuurihoiualade rajamisega. Parandada tuleb ka metsaomanike ja metsi majandavate ettevõtete teadmisi metsa majandamise heade tavade kohta pealt, kusjuures tavade mitte järgimises võib näha just loodushoidlike tavade õpetamise puudulikkuse väljendust praeguses metsamajanduses. Riik peab võimalusel rakendama ka vajalikku	

	keskkonnajärevalvet, et häid tavaid vähemalt seaduste raames järgitaks.	
6	Metsa kultuurilist funktsiooni ja eestlaste loodustunnetust tuleb uurida.	
EMA	Riiklikult tellitud uuringute teostamine metsaga seotud kultuuri ja eestlaste loodustunnetuse muutumise kohta.	
KuM	Uuringute läbiviimisel tuleks lähteülesande koostamisel kaasata tööprotsessi teiste seas ka arhitektid (sh maastikuarhitektid ning planeerijad). Uuringud võiksid toetada ka puidukasutuse innovatsiooni ehk nad peaksid pakkuma tuge arhitektide, inseneride, teadlaste ja tootjate koostööle.	Probleemi „metsa kultuurilise funktsiooni ebapiisav uuritus“ lahendusettepanek.
KeM	Täiendavad uuringud metsa kultuurilise funktsiooni osas.	
Asko Lõhmus	Akadeemiline ülesanne (Metsa kultuurilise funktsiooni ebapiisav uuritus), mida võiks arutada kõigi ülikoolide ühisel osavõtul (sobib nt ajurünnaku vorm). Tellimistööse ma kvaliteedi mõttes eriti ei usu, aga pean tõenäoliseks, et asja akadeemiliselt arutades leidub lõpuks entusiastlik ja tark akadeemiline eestvedaja. Finantseerimisvõimalusi saab kaaluda pärast seda. Ja võtke Valdur Mikita ka punkti.	
7	Pärandkultuuri/kultuuripärandi (sh loodushoidlikud tavad) säilimiseks:	
	<ul style="list-style-type: none"> - tõsta inimeste teadlikkust neist, sh läbi haridussüsteemi - edendada nende kasutamist innovatsioonis - objektid looduses märgistada ja neist teavitada - tagada nende kohustuslik kaitse 	
Metsa kogu	Teadvustada laiemalt pärandkultuuri säilitamiste vajalikkust (29/40)	
KeM	Panustada täiendavalt maaomanike teadlikkuse tõstmisse kultuuripärandi vallas.	Infomaterjalide ja koolituste jm näol ning täiendada pärandkultuuri andmebaasi.
KeM	Inimeste teadlikkuse tõstmine looduse ja kultuuritraditsioonide osas.	Piisava huvi korral avatakse KOVide poolt looduse ja kultuuritraditsioonidega seotud huvihariduse ja huvitegevuse ringe.
Metsakogu	Viia meie kultuuripärandit – metsanduse ja Eesti loodusega seotud koolitust – inimesteni alates üldhariduses, lasteaedades, kutsehariduskoolides ja täiskasvanukoolituses . Parandada selleks rahastust. Peame silmas laiemat vaadet: pärandkultuur on seotud metsaga vaimselt, majanduslikult ja töökultuuri osana (39/40)	

Asko Lõhmus	Mitte-pedagoogikateadlasena leian, et sama tähtis on õpetada lapsevanemaid . Kui elusaid loodushoidlike tavasid perekonnas üldse pole, siis pole koolidestki abi. Asi võiks alata olulisemate asjakohaste rahvakultuuri traditsioonide kogumikust-juhendist ning siis liikuda edasi õpetajate ja õppevormide suunas . Lihtsalt asjakohane koolitund on vaevalt tõhus lahendus.	K.6.27 Ebapiisav loodushoidlike tavade ning metsaga seotud Eesti rahvakultuuri traditsioonide õpetamine koolides
EMPL	Probleemi „Metsades leiduva pärandkultuuri säilimine ei ole piisavalt tagatud“ ettepanek: Tõsta omanike teadlikkust ja anda omanikele soovitusi ka metsade inventeerimise protsessi osana	
Metsakogu	Maksuerisuse näol soodustada pärandkultuuri-põhiseid innovatiivseid metsaväärindamise lahendusi (24/40)	
Asko Lõhmus	Pärandkultuur ei ole staatiline nähtus: nähtused, mis praegu on modernsed, on homme pärand. Vaja on mõista, mis on kõige olulisemad omadused meie metsades, mille säilimine on kultuuriliselt vajalik. Ise pean esmaseks pigem tavasid ja oskusi, s.t elavat kultuuri, mille edasiandmise teed ja potentsiaal vajaks kaardistamist. „Piisavuse“ operatiivseks käsitlemiseks võiks olla riiklikult kasutusel paar pärandkultuuri seisundi indikaatorit, eriti hea, kui need oleksid ka rahvusvaheliselt võrreldav.	
Metsakogu	Pärandkultuuri objektid tuleb tähistada looduses (25/40)	
EMA	(1) Pärandkultuuri objektide ära tundmise ja vastutustundliku hoidmise osas tuleb täiendavalt harida/koolitada nii maa- ja metsaomanikke, metsades töötavaid inimesi kui igas vanuses ühiskonnaliikmeid (üldhariduslikult). Riiklikult tuleb soodustada kultuuripärandi omanikuhoidu. (2) Vajalik oleks luua hea tava, mille kohaselt teavitatakse omandi vahetumisel uusi maaomanikke kinnistul asuvatest pärandkultuuri objektidest . (3) Metsaseaduses tuleb taastada säte, mis kohustas metsade inventeerimise käigus inventeerima ka seal leiduvaid pärandkultuuri objekte ning kirjeldama neid	

	ja nende säilitamist-hoidmist metsamajandamiskavas. (4) Muinsuskaitseaduses tuleb sätestada pürandkultuuri objektide ning kultuurihoiualade mõiste ning nende säilimise tagamine ja tähistamine.	
8	Looduslike pühapaikade säilitamine - läbi jätkuva inventeerimise (KuM arengukava, kohalike kogukondade kaasamine) ja vajadusel kaitse tagamise (sh kompensatsioon vm toetused) - teavitamise (sh haridus, õppematerjalid, koolimetskonnad jm)	
Mets akog	Tuleb lõpuni viia riiklikult rahastatav looduslike pühapaikade kaardistamine (33/40)	
Mets akog	Tuleb lõpuni viia riiklikult rahastatav looduslike pühapaikade kaardistamine aastaks 2022 (17/40)	
Mets akog	Läbi vaadata kohalike pühapaikade kaitsevööndid (allikate puhul ei piisa 50 meetrist). (22/40)	
Mets akog	Tuleb kokku leppida kriteeriumides , mille alusel paik pühapaigaks nimetada (34/40)	
KeM	KuM-iga koostöös riikliku looduslike pühapaikade arengukava eesmärkide elluviimine, mille käigus inventeeritakse säilinud looduslikud pühapaigad. Inimeste teadlikkuse tõstmine looduslike pühapaikade ning nende tähtsuse osas.	Looduslikud pühapaigad on inventeeritud ning inimesed on nende olemasolust teadlikud.
EMPL	Kasutada Muinsuskaitseameti kompetentsi kaitstavate väärtuste kvaliteedi ja usaldusväärtuse tagamiseks. Looduslike pühapaikasid ei tohi muuta teatud huvigruppide nn "metsakaitsemise" vahendiks mille abil saada võimalikult suurele alale piiranguid. See vähendab usaldusväarsust mõistliku ja vajaliku tegevuse osas pühapaikade säilitamisel.	
EMA	Tuleb võimalikult kiiresti alustada järelejäanud looduslike pühapaikade inventeerimist ja võimalusel kaitse alla võtmist.	Kaitse alla võtmine peaks Riigimetsa Majandamise Keskuse maadel olema prioriteetsele kohale seatud. Erametsade puhul tuleks metsaomanikke pühapaikade osas teavitada ja võimalusel saavutada maaomanikega kokkuleppeid pühapaikade hoidmise ja "kasutamise" (ehk inimestele ligipääsu võimaldamise) osas. Vajadusel tuleks seadusandlikult võimaldada mälestisteks tunnistatud looduslike pühapaikade omanikele majandustegevuse piiramisest tuleneva saamata jäänud tulu kompenseerimist.

Asko Lõhmus	<p>1) Inventuuriga katmata alad – selline inventuur on kultuuripärandi mõttes selgelt prioriteetne ja vahendid tuleks leida;</p> <p>2) riigi selgitusest on võimalik välja lugeda, et paljudel juhtidel on alginfo juba olemas, aga probleem on välispiiride ja piirangute seadmisel.</p>	<p>Piiritlemise probleemid peaksid olema ametkondlikult operatiivselt lahendatavad, nii et jääb mulje, et tegu on mingi varjatud suurema probleemiga. Näiteks küsimusega, kui paljusid ajaloolisi looduslikke pühapaiku peaks säilitama? Kui sellised konfliktid küsimused on õhus, siis tuleb need lahendada eri osapoolte koostöövormi kaudu, mille esmaseks initsiaatoriks võiks ideaalis olla akadeemiline asutus vm tunnustatud osapool (toetun kogemuslikule analoogiale nn metsisekonsortsiumiga).</p>
Maavalla Koda	<p>Niisiis oleks mõistlik koostada mõlemad arengukavad kooskõlastatult ning pöörduda ses küsimuse Kultuuriministeeriumi poole. Peame vajalikuks lisada arengukavasse viide juhendile „Looduslikud pühapaigad. Juhend kaitsealade valitsejatele“ (2008)ⁱⁱⁱ.</p>	<p>Alajaotuses „seosed teiste arengukavadega“ peab märkima seose looduslike pühapaikade arengukavaga. Kuigi praegu kehtiv arengukava^{iv} on seadnud alaeesmärgiks, et 2020. aastaks on Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad inventeeritud, ei ole selle saavutamine realistlik, arvestades juba tehtud tööd ja selle jätkamise nii finantsilisi võimalusi kui kasutada olevat inimressurssi.</p>
Maavalla Koda	<p>Arengukava peab seadma eesmärgiks, et ükski raielank ei hõlmaks ühtki looduslikku pühapaika. Selle leevendamiseks tuleks moodustada fond, millest omanikud metsaomandiga nt alla 200 hektari saaksid raie hinnanguliselt puudujääva osa eest kompensatsiooni taotleda.</p>	<p>Et enamik pühapaiku on praeguseks inventeerimata, tuleks enne raieloa andmist inventeerimata piirkondadesse tellida erakordne inventeerimine pädevalt asutuselt ja planeerida selleks erakorraline rahastamine. On üsna selge, et RMK-le ja suuremaile metsafirmadele ei kujuta endast pühapaikade raielangist väljaarvamine eriti märgatavat kahju, küll aga mittetööstuslikele erametsaomanikele.</p>
Asko Lõhmus	<p>Teine küsimus on, kas looduslike pühapaikade funktsioon võiks tänapäeval hõlmata looduspuhkust, mis motiveeriks neid hoidma. Arvan, et selline ühendamine on osaliselt võimalik, aga sisuliselt tuleb selleks pühapaigad ilmselt vormistada mingit tüüpi kaitsealadeks (vt ka K.6.5 probleemikirjeldust). Kui nende kasutuskihtidused seada ainult üldplaneeringuga, siis need ei pruugi toimida. Võiks teha pilootprojekti, mille käigus nii pühapaikade kui rahvatervise eksperdid planeeriksid kümnekond prioriteetset ja seni kaitsmata pühapaika sellise ühendfunktsiooni alusel. Üldiselt arvan, et see on pikaajalise tegevuse suund, mis ei aita lahendada hetkel kõige</p>	<p>Probleemi K.6.28 „Looduslikud pühapaigad kõnetaksid tänapäeva kultuuris rohkem inimesi, kui neid tõlgendada läbi metsa ja tervise omavaheliste suhete aspekti“ ettepanek. Probleemikirjelduses on koos kaks eri aspekti. Põhimõttelisemale vastaks see, kui</p> <p>1) looduskeskkonda, sh metsa, kajastaksid ja arvestaksid tervise, sh rahvatervise riiklikud arengu- ja tegevuskavad. Täiesti arusaamatu näiteks, miks see aspekt puudub näiteks Eesti vaimse tervise strateegiast;</p> <p>2) Keskkonnaministeeriumis võiks töötada inimene, kelle ülesanne on</p>

	teravamaid probleeme pühapaikade mitteteadmise ja raiega (K.6.5., K.6.18).	jälgida, koordineerida ja edendada looduskeskkonna ja inimeste heaolu ruumiseoseid – need on ju väga ulatuslikud, alates linnade rohealadest ja lõpetades küsimustega kaitsealade külastusviisidest; 3) kohalikul tasemel rahvatervise programmides tuleb asjaomased isikud kokku viia , selleks ei paista inimestevahelise suhtlemise tasemel olema mingit takistust, küsimus on teadvustamises; 4) oluline kaudne faktor on see, et inimestel üldse säiliks maakodu või mets, kuhu minna . Mis seostub jällegi kodukoha ruumiplaneeringute ja miljööväärtusega (K.6.2, K.6.3).
EEML	Igasugune kultuuripärand väärib säilitamist, kas kultuuripärandi säilitamiseks metsas on ainuõigeks teeks seniste tegevuste (mis on kultuuripärandi säilitanud!) piiramine , on kaheldav.	Pühapaigad
Mets akog	FSC sertifikaadiga metsamajandajad peavad looduslikud pühapaigad säilitama (16/40)	
Maavalla Koda	Arengukava peab seadma eesmärgiks riigi koostöö rahvusvahelise FSC ja selle Eesti haru Hea Metsanduse Kojaga ning selleks vajalike mehhanismide väljatöötamise.	
Metsa	Metsa ülestöötajatel kohustus teavitada leitud pärandkultuuri objektidest (29/40)	
EMA	Tuleb tegeleda senisest enam looduslike pühapaikade kui erakordse kultuuripärandi tutvustamisega, loodusemetsa ja majandusemetsa võrdlevate materjalide jagamisega, samuti püsimetsanduse ja intensiivmetsanduse erinevuste tutvustamisega . Looduslike pühapaikade (taas)populariseerimisel tuleks keskenduda ka kultuurilisele ja (rahva)meditsiinilisele aspektile, selgitades eriliste looduslike paikade põlvkondlikult pärandatavat kogukondlikku hoidmise tava kui arusaamist, et looduskeskkonna hoidmine aitab hoida ka inimest (nii, nagu pühapaikasid, peaks inimene hoidma ka iseennast ja oma keha). Probleem lahendatav õpetajate täiendkoolitustega, õppemetoodiliste materjalide koostamisega, õppekavade täiendamisega, huviringide ja huvitegevuste läbiviimisega, õuesõppega,	

	<p>koolimetskondade loomisega, kultuurihoiualade rajamisega. Parandada tuleb ka metsaomanike ja metsi majandavate ettevõtete teadmisi metsa majandamise heade tavade koha pealt, kusjuures tavade mitte järgimises võib näha just loodushoidlike tavade õpetamise puudulikkuse väljendust praeguses metsamajanduses. Riik peab võimalusel rakendama ka vajalikku keskkonnajäreldust, et häid tavasid vähemalt seaduste raames järgitaks.</p>	
9	<p>Edendada nüüdisarhitektuuris puidu kui keskkonnasõbraliku materjali suuremat kasutust läbi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - seda soodustava süsteemi loomise (nt riigihangetel puitmaterjali eelistamine, ehitusmaterjalide maksustamine) - teadlikkuse suurendamise 	
EMPL	<p>Tugevdada metsaressursi kasutamist ruumiloomes, ehitades ökoloogilisemad ja energiat säästvaid hooneid. Tellida riiklikult vähemalt 50% avalikest hoonetest puidust.</p>	<p>Rohkem keskkonnasõbralikku arhitektuuri linnaruumis loob tervema elu- ja töökeskkonna. Avalik sektor saab siinkohal tegutseda kui suunanäitaja. Loob arusaama keskkonnasõbralikest ehitusmaterjalidest, nende jätkusuutlikkusest ja materjali elukaarest. Samuti aitab see tõsta valdkonna kompetentsi, panustada tööhõivesse, vääridada kodumaist puiduressurssi, arendada puitmaterjalipõhist arhitektuuri ja inseneritehnoloogiat. Kasutades ehitistes betooni ja terase asemel puitu süsinikuemissioon väheneb.</p>
KuM	<p>Hea tulemuse saavutamiseks tuleks läbi viia väärtus- ja kvaliteedipõhiseid hankeid, innovatsioonihankeid ja ideevõistlusi (planeerimis- ja ehitustegevuses läbivalt).</p>	<p>Probleemi "Eesti nüüdisarhitektuuris kasutatakse puitmaterjali liiga vähe" lahendusettepanek. Nii saame maksimaalselt vääridada raiutavat puitu, kasutades seda rohkem ehituses ja propageerides seda kui kohalikku keskkonnasõbralikku materjali. Üldisemalt võib mitmel puhul välja tuua vajaduse viia läbi väärtus- ja kvaliteedipõhiseid hankeid, innovatsioonihankeid ja ideevõistlusi, mis aitaks mitmete probleemide puhul paremate tulemusteni jõuda (s.t loobuda hinnapõhistest hangetest). Otsuste juurde tuleks läbivalt tuua senisest enam ruumipädevaid spetsialiste (nt kõrgema kutsekvalifikatsiooniga arhitekte, maastikuarhitekte ja planeerijaid).</p>

KeM	Riiklikel hangetel eelistada hindamisel ehitisi mille süsinikujalajalg on väiksem.	Puidukasutus suureneb avalike hoonete ehitistes kasutatava puidu osas.
Asko Lõhmus	Esmane lahendus on keskkonnahoidlikkusele ehituses õiglase hinna tagamine : 1) ehitusmaterjalide õiglase keskkonnamaksustamisega , vt ka Probleemipüstitus 2 preambulit; 2) riigihangetes keskkonnahoidlikkuse kriteeriumi olulisuse tõstmisega (nt https://www.envir.ee/et/keskkonnahoidlik-ud-riigihanked).	Lisaks arvan, et arhitektuur ja arendus ei olene ainult ehitusmaterjalide hinnast ja moekusest, vaid on ikkagi aktiivselt suunatav ka arhitektide, disainerite ja arvamusiidrite poolt . Nt rahvusparkide klaasist ja betoonist keskused omaaegsete palkmajade asemel on eeskätt mõtlemise tulemus. Miks ei võiks propageerida kultuurilist põhimõtet, et ajaloolist puithoonet ei asendata Eestis keskkonnamahukast tehismaterjalist hoonega? Sedalaadi põhimõtteid leidub vist mõnedegi riikide ehituspärandi kaitses (?).
SiM	Puithoonete ehitamise laialdasem propageerimine .	
EMPL	Vaja on tõsta teadlikkust puidu kasutusvõimalustest	
EMPL	Arhitektide ja projekteerijate õppes suurendada tähelepanu puitkonstruktsioonil hoonete projekteerimisele, viiesvastavatesse arhitektuuri ja ehitusinseneride õppekavadesse sisse senisest suuremas mahus puithoonete projekteerimist toetavaid aineid. Ehitusinseneri õppekavasse viia spetsialiseerumise võimalus puitkonstruktsioonide projekteerijaks.	Lisaks sisulised ettepanekud uuringust "TULEVIKUVAADE TÖÖJÕU- JA OSKUSTE VAJADUSELE: METSANDUS JA PUIDUTÖÖSTUS", https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2016/04/METSPUIT-Raport-OK.pdf
Metsakogu	Töötada välja süsteem puidu kui kohaliku, taastuva ja keskkonnasõbraliku ehitusmaterjali eelistamiseks (35/40)	
Eraldiseisvad lahendused		
Metsa akog	Pangad peaksid aktsepteerima kasvavat metsa laenu tagatisena (6/40)	
Metsa kogu	Kinkida igale sündivale lapsele tükk metsa (10/40)	
Metsa kogu	Arengukavad peaksid olema pikemad kui 10 aastat (23/40)	
Metsa kogu	Arengukavad peaksid olema pikemad kui 10 aastat, soovituslikult 50 aastat (15/40)	

Kaitsealade kultuuriliste ja vaimsete väärtuste töörühm koostöös UNESCO programmiga „Inimene ja biosfäär“; Maailma Kaitsealade komisjoni kaitsealade hea tava suunised nr 16; vt <https://www.iucn.org/content/looduslikud-p%C3%BChapaigad-juhend-kaitsealade-valitsejatele>

ii

Looduslikud pühapaigad. Uurimine ja hoidmine. Arengukava 2015-2020; vt https://www.muinsuskaitseamet.ee/sites/default/files/content-editors/ALPAK/alpak_arengukava_2015-2020.pdf

iii

Kaitsealade kultuuriliste ja vaimsete väärtuste töörühm koostöös UNESCO programmiga „Inimene ja biosfäär“; Maailma Kaitsealade komisjoni kaitsealade hea tava suunised nr 16; vt <https://www.iucn.org/content/looduslikud-p%C3%BChapaigad-juhend-kaitsealade-valitsejatele>

iv

Looduslikud pühapaigad. Uurimine ja hoidmine. Arengukava 2015-2020; vt https://www.muinsuskaitseamet.ee/sites/default/files/content-editors/ALPAK/alpak_arengukava_2015-2020.pdf